

Ярмолюк О.В., слухач 501 навчальної
групи Інституту кримінально-
виконавчої служби

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕВІАНТНОЇ
ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ
У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ

Позбавлення волі - найсуворіше кримінальне покарання, яке застосовується до неповнолітніх. Тому відносно названої категорії злочинців позбавлення волі зазвичай застосовується, в основному, за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів (95%), і відбувається у виховних колоніях (далі - ВК).

Очевидно, що у виховних колоніях, як і в інших виправних установах, число вчинюваних неповнолітніми

засудженими злочинів залишається відносно стабільним. Число злочинів у виховних колоніях не знижується, відзначаються факти протидії встановленому порядку відбуття покарання, з'являються спроби створення організованих структур злочинців у виховних колоніях.

Виховні колонії є установами, в яких концентруються найбільш соціально дезадаптовані і небезпечні підлітки. За даними судової статистики, за останні п'ять років до реального позбавлення волі засуджуються щорічно приблизно 23% неповнолітніх засуджених. Це означає, що суди не прагнуть застосовувати до підлітків максимально сувору міру покарання. Відповідно до принципів ООН по попередженню злочинності серед неповнолітніх керівні принципи), прийняті в 1990 році, «поміщення молодих осіб до виховно-виправних установ слід здійснювати як крайній захід і на мінімально необхідний термін, причому первинне значення мають інтереси підлітка».

Спостереження практичних працівників і аналіз статистичних даних показують, що засуджені неповнолітні в психолого-педагогічному плані стають з року в рік складніше: росте число осіб, засуджених за умисне вбивство, завдання тяжкої шкоди здоров'ю, розбій, грабіж. Збільшується кількість засуджених, таких, що мали до засудження кримінальний досвід: більше половини раніше засуджувалися умовно до позбавлення волі, перебували на обліку в підрозділах кримінальної міліції у справах дітей (КМСД), ніде не працювали, не вчилися.

Кількість підлітків, що відбувають покарання другий раз і більше (пенітенціарний рецидив) 5 років скоротилося на 30%. Звертає на себе увагу той факт, що більше половини злочинів (65,7%), за які засуджені неповнолітні, були здійснені в групі, причому в 34% випадків вони були в ролі виконавців, 15,7% - пособників, близько 2% - підбурювачів, близько 15% - організаторів злочинів, інші підлітки - понад 40% були в ролі учасників групових дій. У 15% випадках злочини вчинялися з використанням зброї, причому в 10% випадків - вона застосовувалася, в 4% - лише демонструвалася. Носіння і зберігання зброї характерне для більшості підлітків, злочинних угруповань, що є її членами.

Особи, що відбувають покарання у ВК, втратили інтерес до навчання, багато їх давно порвали з школою, ніде не працювали, коло їх спілкування і характер поведінки визначався нормами кримінального середовища. На додаток до сказаного слід зазначити, що приблизно 30% вихованців ВК є розумово відсталими.

Багато хто з неповнолітніх до засудження зловживав алкоголем і вчинив злочини в стані алкогольного сп'яніння. Важливо відмітити, що більшість вихованців колоній до засудження знаходилися в неблагополучних сім'ях: в них не було згоди і взаєморозуміння, дітям не приділялося належної уваги. У ряді випадків підлітки покидали свої сім'ї із-за матеріальних складнощів, в основному відсутності роботи і прибутків у батьків.

Такі підлітки вчиняють злочини, в основному, із-за матеріального неблагополуччя, відсутності засобів для існування. Для них життя в колонії є складнішим, ніж у інших засуджених: у них можливості спілкування із зовнішнім світом дуже обмежені - до них майже ніхто не приїжджає, після звільнення з ВК їм нікуди їхати, їх ніхто не чекає, тому у них часто немає ні житла, ні роботи, ні друзів.

Свої особливості має злочинність неповнолітніх жіночої статі. Найчастіше дівчата вчиняють такі злочини як крадіжки, хуліганство, проте останнім часом відзначається збільшення числа таких злочинів як грабежі, розбої, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, вбивства, співучасть в згвалтуванні. Приблизно чверть злочинів неповнолітніх жіночої статі здійснюється з особливою жорстокістю. Слід підкреслити, що більшість злочинів дівчат носять груповий характер (близько 80% від числа уперше засуджених), причому 20% з них були організаторами злочинів.

Для частини дівчат, що містяться в колоніях, характерне раннє набуття сексуального досвіду, що переростає в статеву розбещеність, а потім - в лесбійство. Значне їх число до засудження займалися проституцією.

У місцях позбавлення волі цю категорію способу життя можна розділити на три типи: 1) менш деформований, 2) деформований, 3) значно деформований спосіб життя. Усі вказані типи включені в загальніше поняття - антигромадський спосіб життя.

Дані свідчать, що характерним для усіх типів способу життя засуджених у ВК являється небажання або слабе бажання вчитися і працювати, негативне відношення до виховних заходів, а також до покарань, режиму і дисципліни. Вони прагнуть отримати вигоду з різних своїх дій, завоювати авторитет будь-яким способом, аж до порушення режиму і вчинення злочинів. Проте кожен тип антигромадського способу життя має свої особливості. Так, для малodeформованого образу життя характерні: недисциплінованість, прояв грубості, утиск слабкіших, прагнення бути членом угруповання нейтральної спрямованості. Ці засуджені допускають незначні порушення режиму відбуття покарання. У деформованому способі життя засуджених проявляються більшість вказаної негативної провини, проте до них додаються бійки, побиття неугідних. Вони виявляють цікавість до кримінальної субкультури, можуть бути членами угруповань негативної спрямованості, здійснюють грубі порушення режиму. У значно деформованому способі життя характерні для вищезгаданих типів образу життя негативні прояви виражені яскравіше. Вони прагнуть до дотримання норм кримінальної субкультури, у своїй більшості є членами угруповань негативної спрямованості, ведуть боротьбу, щоб потрапити в число - лідерів або в їх оточення. Вони систематично порушують режим, або підбурюють до його порушення інших засуджених. У їх поведінці проявляється схильність до вчинювання злочинів, що вони прагнуть здійснити з метою помсти, відновлення «справедливості», для свого самоствердження тощо.

Знання вказаних типів способу життя засуджених у ВК дозволяє проводити відповідну диференціацію, і, отже, краще і цілеспрямованіше будувати профілактичну роботу, а також здійснювати виховно-профілактичну дію відносно різних категорій засуджених. Опитування підлітків в колоніях показало, що лише 50% засуджених ВК не хочуть продовжувати злочинний образ життя після звільнення з колонії, а 7% твердо заявили, що знову продовжать злочинну діяльність, 9% вказали, що встануть на цей шлях лише при виникненні труднощів, 34% - утруднюються з відповіддю.

Ці дані потрібно враховувати не лише при організації профілактичної роботи з підлітками потім звільненні з ВК, але і

в самій колонії, оскільки вони свідчать про міру деформації способу життя неповнолітніх і вимагають застосування відповідних заходів, сил і засобів.

Таким чином, в цілях підвищення ефективності виховно-профілактичної дії слід в основу покласти виявлення міри деформації способу життя і застосування тих профілактичних заходів, які відповідають, по-перше, цій мірі деформації, по-друге, прийнятим для такого способу життя формам і методам профілактичної роботи.

Важливу роль в колонії грає кримінальна субкультура, що насаджує закони злочинного світу («злочинські закони»). Дослідження свідчать, що прибічників кримінальної субкультури, що наслідують злочинські закони, можна умовно розділити на три категорії: 1) авторитетні засуджені, так звані «боси», «пахани»; 2) «хлопчаки» - засуджені, такі, що пройшли «прописку» і що претендують на вищий статус в системі неформальних стосунків; 3) засуджених «прописки», що ще не пройшла, або випробувального терміну. Окрім вищезгаданих категорій, є «чушки» - засуджені з низьким статусом, виконуючі брудну роботу, обслуговуючі «авторитетів». Нижчий ступінь займають «скривджені», «опущені», які служать об'єктом знущань. Їх місця в житті, як правило, гірше, ніж у інших засуджених. У деяких ВК в числі «знедолених» знаходилася майже третя частина неповнолітніх.

Таким чином, в колонії є дві полярні категорії: засуджені з високим статусом - «верхи» і з низьким - «низи». У міжособових стосунках між ними дотримується строга субординація, при якій «низи» повинні беззаперечно підкорятися «верхам».

Норми кримінальної субкультури передбачають строгі санкції за їх порушення. Ці норми забороняють видавати таємниці, обманювати «своїх», зобов'язали беззаперечно виконувати вимоги «авторитетів», передбачають обов'язковість для новачка проходити «прописку». В процесі «прописки» новачка перевіряють на винахідливість, кмітливість і уміння постояти за себе. Це нерідко носить жорсткий, витончений характер і зв'язано з ризиком для здоров'я засудженого. З'ясувалося, що відносно підлітків, що проходили «прописку» в одній з ВК, використовувалися такі форми, як загадки - 43%, приколи - 32%, фізичні випробування - 24%. Слід сказати, що

форми «прописки» залежать від режиму і традицій колонії, від виду досконалого злочину і так далі «Прописка» зазвичай проводиться в перші дні після виходу підлітка з карантину у вільний від навчання і роботи час.

Вивчення дисциплінарної практики виховних колоній показало, що зниження рівня злочинності в місцях позбавлення волі відбувається в основному за рахунок перекладу діянь, що містять ознаки злочину, в розряд дисциплінарної провини. Ця ситуація представляється «зручною» деяким керівникам виховних колоній, які, таким чином, покращують офіційні статистичні показники діяльності установи.

Список використаних джерел

1. Джужа О. М. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі: навч. посіб. / О. М. Джужа; ред. О. Г. Колб, В. В. Васинович; МОН України. - Луцьк, 2010. - 544 с.

2. Кримінологічний довідник / за наук. ред. О. М. Бандурки; за заг. ред. О. М. Джужі, О. М. Литвинова; Кримінолог. асоціація України. - Київ-Харків, 2013. - 412 с.